

Scholesin mukaan lukeminen on "tekstin tuottamista tekstin sisään", tulkinta "tekstin tuottamista tekstin jälkeen" ja kritiikki "tekstin tuottamista tekstiä vastaan". Hänen avainterminsä on tekstuaalinen valta, joka viittaa epäsymmetriseen suhteeseen tekstin ja lukijan välillä. Lukeminen on pääosin alisteista tekstile, kun taas tulkinnassa lukija pyrkii jakamaan vallan tekstin kanssa. Kritiikissä lukija yrittää käyttää valtaa tekstiä vastaan.

Luostarinen ja Väliverronen esittelevät kolme tieteellisen kritiikin lähestymistapaa. Tutkimus-, tulos- ja vaikutuskeskeisestä kritiikistä viimeksi mainittu on erityisen kiinnostava. Lähestymistapoja verrataan kolmeen sisäkkäiseen kehään, joista sisin on tutkimus itse, keskimäinen tutkimuskohde ja uloin yhteiskunta. Juuri yhteiskunnan osuus saattaa kritiikistä jäädä huomaamatta: onko tutkimus relevanttia, ts. tuotettu tieto oleellista, millaisia moraalisia aspekteja siihen liittyy ja millä tavoin intressit suuntaavat tutkimusta.

Kritiikin, kirjoittamisen ja tenttimisen käytännöllisenä oppaana kirja tarjoaa runsaasti ideoita. Se ei kuitenkaan pyri jyräämään tarkoilla ohjeilla tai kaavoilla. Tällaisessa kontekstissa, kun tarkoituksenakaan ei ole luoda mitään systeemiä, erilaisten neuvojen ja huomioiden paikoittainen silppuisuus ei häitää.

Kirjoittajien tyyli on mukaansavieva, harvoin käy niin ettei metodiopasta raaski laskea käsistään ennen aamuyötä. Tunnettujen anekdoottien kasaaminen ei kyllästytä, onhan esimerkiksi Jose Luis Borgesin "kiinalainen tietosanakirja" varsin valaiseva. Toisaalta tekijöiden omat parodioivat oivallukset ovat mainioita, kuten "ohjeet" tieteellisen näköisten lähdeviittausten laatimisesta: "Antiikin filosofien ja muiden jo kuolleiden suuruuksien mainitseminen antaa työlesi sivistyneen leiman. Jättiläisen hartioilta yltää korkealle."

Hieman pohdituttaa se, kenelle kirja on suunnattu. Opiskelijalle, jolle neuvo "ensimmäiset englanninkieliset tenttikirjat lienee järkevää lukea niin, että pyrkii samalla oppimaan keskeisen terminologian" on ajankohtainen, tuskin avautuvat viittaukset tieteellisistä diskursseista objekteja muovaavina käytäntöinä. Erästä käsikirjoituksen kommentaattoria arvelutti se, että tietyssä jaksossa luetellaan asioita, jotka ovat kyllä maininnan arvoisia, mutta ajattelevalle ihmiselle aika selviä. Saman voisi ulottaa kirjaan laajemminkin, mutta toisaalta hyvät kiteytykset aina selventävät ajatuksia eikä tutuus välttämättä häiritse.

Luostarinisen ja Väliverronen näkemys yhteiskuntatieteestä pyrkimyksenä ylittää aikaisemman tutkimuksen vajavaisuudet ja sosiaalinen ehdollisuus johtaa loputtomalta tuntuvaan kyseenalaistamiseen ja kritiikin karuselliin. Mutta juuri oikeaksi uskottujen totuuksien jatkuva kyseenalaistaminen pitää yhteiskuntaa koskevan ajattelun liikkeessä.

Hanna Kaasi

Johdatusta strukturalismiin

TARASTI, Eero. Johdatusta semiotiikkaan. Esseitä taiteen ja kulttuurin merkkijärjestelmistä. Helsinki, Gaudeamus 1990. 317 s.

Tarastin Johdatusta semiotiikkaan ilmestyy 1990 -luvun alussa. Hieman aiemmin ilmestyi SN -kirjat OY:n kustantamana suomeksi Juri Lotmanin Merkkien maailma (1989), josta kääntäjä ja epilogin kirjoittaja Erkki Peurainen totesi, että "kirjan nimenä voisi olla Johdatusta semioottiseen ajatteluun". Gaudeamuksen kustantamana ilmestyi v. 1990 myös Altti Kuusamon Kuvien edessä, joka on "ensimmäinen suomalainen johdatus visuaalisen semiotiikan kenttään".

Nyt siis saadaan Johdatusta oikein perusteellisesti suomen kielellä. Edellinen johdatuksen aika oli miltei kaksi vuosikymmentä sitten, kun "Strukturalismia, semiotiikkaa, poetiikkaa" (1974) Gaudeamuksen julkaisemana ja "Strukturalismi: tutkimus ja opetus" (1976) Äidinkielen opettajien liiton julkaisuna ilmestyivät. Noihin semiotiikan pohjoismaihin tekemän maihinnousun aikoihin v. 1971 ilmestyi Ruotsissa mm. Umberto Econ "Den frånvarande strukturen. Introduction till den semiotiska forskningen" ja Roland Barthesin "Mytologier" vielä tätäkin aiemmin. Suomessa ei ollut tietoaakaan esim. Econ tai Barthesin klassikkojen kääntämisestä ja mainitut pari suomenkielistä katsausta palvelivat pitkään ainoana kotimaisina johdatuksina aiheeseen. Mutta nyt siis johdatuksia ilmaantuu tiheään tahtiin ja esim. Barthes-käännöksiäkin on luvassa Vastapainolta. Parempi myöhään kuin ei milloinkaan.

Yhtenä syynä semioottisen kirjallisuuden julkaisemiseen on varmaankin se, että kiinnostus tähän alaan on levinnyt läpikotaisin esim. yhteiskuntatieteen kentälle, toisin kuin 1970 -luvulla. Kiinnostuksen yhtenä syynä on ns. "lingvistinen käänne" yhteiskuntatieteissä ja tämän myötä herännyt halu tutustua "käänteeseen" taustalla vaikuttaviin teoreettikoihin. Mutta on olemassa yleisempikin syy, josta semiootikko Charles Morris vuonna 1948 totesi seuraa-

vaa:

"Koskaan historiassa ei ole ollut niin suurta kiinnostusta merkkien tutkimiseen. On tyypillistä, että tämä tutkimusala on eniten kiinnostanut niitä historian kausia, joille on ollut ominaista läpikotainen sosiaalinen muutos — kuten Kungfutsen kausi Kiinassa, rapeutuvan Kreikan hellenistinen kausi tai vuosisadat, jolloin keskiajan Euroopan feodaalirakenne alkoi horjua kauppaa ja teollisuutta harjoittavan keskiluokan noustessa esiin. Tällaisina kausina symbolit, joiden alaisina ihmiset olivat aiemmin eläneet, alkavat kadottaa selkeyttään ja vakuuttavuuttaan eikä

uusia symboleja, jotka vastaisivat uutta yhteiskuntaa, ole vielä löytynyt. Kieli muuttuu tehottomaksi ja kulttuurisymbolit ongelmallisiksi, koska niitä ei enää voi pitää itsestäänselvinä. Ihmiset kiinnittävät tietoista huomiota merkkeihin, kun he eivät osaa käyttää niitä oikein — samoin kuin he kiinnittävät huomiota ruokaansa, kun vatsa menee epäkuntoon. Tässä mielessä nykyinen kiinnostus semiotiikkaan on kriisi-ilmiö, merkki siitä, ettei kaikki ole kunnossa merkkimme suhteen”. (Tarastin s. 80 mukaan).

Morrisin mainitsema feodalistisen järjestyksen horjuminen ei ollut yksi kertakaikkinen muutos, vaan vuosisatojen aikana eri aloilla tapahtuva tradition murtumien sarja. Vasta ”kaukaa katsottuna” voidaan selkeämmin nähdä länsimaisen kulttuurin muuttuminen moderniteetiksi. Vastaavasti nykypäivinä eletään kenties modernin järjestyksen eri aloilla eriaikaisesti tapahtuvien murtumien ja katkosten aikaa. Yhteiskuntatieteen ”lingvistinen käänne” voidaan katsoa yhdeksi murrokseksi monien muiden joukossa. Eräiden tutkijoiden (kuten Fredric Jamesonin) mukaan kulttuurisen logiikan muutos postmoderniksi alkoi juuri toisen maailmansodan jälkeen — aikana jolloin Morris kirjoitti huomionsa.

Voidaan myös viitata teknologiseen kehitykseen ja sen mahdollistamiin uusiin simulaation tai massamittaisen jäljentämisen muotoihin. Esimerkiksi elokuvan synty 1800-luvun viimeisinä vuosina merkitsi epävarmuuden lisääntymistä sikäli, että se mikä näytti todelliselta ei ollutkaan sitä. Syntyivätkö Peirce ja de Saussuren semiotiikat 1900-luvun alussa vastauksena tämällytyypiseen hämmennyneisyyteen merkkien suhteen? Nykyään jäljentämisen tai representaation kysymykset ovat tulleet vieläkin problemaattisemmiksi ja nämä ongelmat vaativat erityistä (semioottista) huomiota osakseen.

•••

Tarastia ei suotta kutsuta Suomen ”mr. semiotiikaksi”. Vielä v. 1970 Tarasti (s. 1948) opiskeli mm. teoreettista filosofiaa ja ennätti omien sanojensa mukaan (Synteesi 2-3/1986) jo puoliksi kääntää Heideggerin Sein und Zeit -teoksen suomeksi. Mutta sitten tuli voimakas ”strukturalismiherätys” joka vei miehen mukanaan. Tarasti oli mukana siinä pienessä opiskelijakerhossa, joka alkoi kokoontua 1970-luvun alussa ”strukturalistiryhmän” nimikkeellä Helsingin yliopistossa. Vuonna 1979 ryhmä virallistui Suomen semiotiikan seuraksi, jonka puheenjohtajaksi tuli — kukapa muukaan kuin Eero Tarasti. Tarasti väitteli (klassisen) musiikin semiotiikasta 1978 ja on toiminut sitten Helsingin yliopiston musiikkitieteen laitoksen assistenttina, dosenttina ja nykyään professorina. Musiikkitieteen laitos on ollut tukikohtana myös suomalaisten semiootikkojen tärkeimmälle julkaisukanavalle Synteesi -lehdelle, jonka päätoimittaja Tarasti on ollut perustamisvuodesta 1982 lähtien.

desta 1982 lähtien.

Bourdieuolaisittain voidaan todeta, että Tarasti on tosiaankin noussut eräällä intellektuaalisella kentällä establishmentin joukkoon; Tarastilla on hallussaan enemmän kuin tarpeeksi kulttuurista pääomaa ja symbolisia valtasemia omalla kentällään.

Asema kentällä vahvistuu myös Tarastin ja semiotiikan seuran saamien monien ”opetuslasten” kautta; semiotiikalla on ollut varsin näkyvä vaikutus eri tieteisiin. Tarasti toteaa (s. 36) että sitkeän opetustyön tuloksena 1980-luvulla Suomessa syntyi runsaasti semiotiikkaa soveltavia väitöskirjoja. Hän luettelee 14 ”semioottista” väitöskirjaa, mukaanlukien mm. Pertti Ahosen, Dan Steinbockin, Pekka Tammen, Satu Apon, Ismo Silvon ja Kari Salosaaren työt.

•••

Johdatus semiotiikkaan on muiden tuoreiden semiotiikkaan johdattavien kirjojen tapaan esseekokoelma. Kokoelmaan kuuluu 21 eri julkaisuissa ilmestynyttä esseetä vuosilta 1972 - 1990. Teoksen aloittaa ”Semiotiikan alkeet” -niminen 35 -sivuinen johdantoluku, jota ei ilmoiteta aiemmin julkaistuksi. Näissä alkeissa Tarasti lähtee liikkeelle Sebeokin jaottelusta, jonka mukaan semiotiikka jakautuu empiiriseen, filosofiseen ja kielitieteelliseen suuntaukseen. Tähän jaotteluun Tarasti heti lisää neljännen suuntauksen, kulttuurin semiotiikan.

Empiiristä semiotiikkaa on mm. antiikin lääketieteestä alkunsa saanut oireiden eli symptomien tulkinta; Ranskassa termi ”semiologia” tarkoittaa suppeassa mielessä juuri erästä lääketieteen haaraa. Filosofista semiotiikkaa edustaa mm. Charles S. Peirce, jonka 90 000 liuskan kirjallinen jäämistö on yhä enimmäkseen tutkimatta. Kielitieteellisen semiotiikan perustajana esittellään Ferdinanda de Saussure ja kulttuurin semiotiikka henkilöityy Lotmaniin ja Tarton kouluun. Kontrastina Peirceen mainittakoon, että de Saussurelta ei jäänyt yhtään teosta eikä edes luentokäsikirjoituksia, sillä hänellä oli tapana polttaa konseptinsa luennon jälkeen. Kuuluu ”Yleisen kielitieteen kurssi” perustuu oppilaiden muistiinpanoista tehtyyn rekonstruktioon.

Semiotiikan alkeet -luku on eräänlainen teorianhistoriallinen peruskurssi, jossa varsin traditionaaliseen tapaan esitetään pääpiirteissään semiotiikan suuntauksia ja perusteita. Tarastin kirja sisältää viisi muuta osastoa, joiden otsikot ovat: ”Semiotiikan teoriaa ja historiaa”, ”Kulttuurin semiotiikkaa”, ”Suomalainen taide ja suomalaisuus”, ”Taiteiden välimaastossa” ja ”Kasvatus taiteeseen — ja semiotiikkaan”.

•••

Yhteiskuntatieteellisen koulutuksen saaneessa lukijassa ”Johdatus semiotiikkaan” herättää aluksi täsmentymätöntä ja sittemmin täsmentyvää tyytymättömyyden tunnetta.

Osaksi tämä johtuu siitä, että Tarastin tekstit ovat vanhassa mielessä ”humanistisia”: niissä käsitellään tietyllä väärentämättömällä, esseistisellä tavalla ”korkeampia taitteita”, kuten klassista musiikkia, Gallen-Kallelan Kullervo-maalauksia, Eeva-Liisa Mannerin runoa jne. Semiotiikka ei näytä Tarastin kohdalla juuri mitenkään muuttavan perinteisen ”humanistisen diskurssin” ajattelutapaa ja sääntöjä. Tarastin teksteissä ei yleensä viitata yhteiskunnallisuuteen, taiteen tai musiikin sosiaaliseen määräytyneisyyteen. Myöskään ei tulla populaarikulttuuriin, ”rahvaan” pariin, niin kuin kirjoittajan tietty etnologinen tausta antaisi aiheen odottaa. Ei myöskään viitata muuhun yhteiskuntatieteellisesti virittyneeseen kirjallisuuteen kuin poststruktuurilisteihin — mutta näidenkään panosta ideologian, vallan jne. analyysissä ei oteta esiin.

Edellinen saattaa johtua tietenkin tämän kirjoittajan omasta rajoittuneisuudesta — se myönnettäköön. Mutta on olemassa toisenlaista humanistista ja semioottista taiteentutkimusta, jossa yhteiskunnalliset, ideologiset, poliittiset kytkennät ovat olemassa. Tässä suhteessa kunnostautuvat mm. Altti Kusunon ”Kuvien edessä” -teos sekä esimerkiksi turkulaisten elokuvantutkijoiden kontribuutiot. Vanhempaa ja nuorempaa taiteen tutkimuksen sukupolvea erottaa näköjään juuri yhteiskunnallisuus. Vanhempi polvi tukeutuu Stuart Hallin sanoin ”ensimmäiseen semiotiikkaan” joka on jotenkin ulkoisessa suhteessa yhteiskunnalliseen todellisuuteen, siinä missä nuoremmat ovat löytäneet yhteiskunnallisesti virittyneen ja ”likaantuneen” ”toisen semiotiikan”.

Silmäys kirjallisuusviitteisiin vahvistaa, että Tarasti on vielä tiukasti kiinni 1970-luvun strukturalistisen semiotiikan lähtökohdissa. Strukturalistisen liikkeen isän Lévi-Straussin teoksiin ja toisen melko ortodoksisen strukturalistin, Greimasin, teoksiin viitataan ylivoimaisesti eniten. Seuraavaksi tulevat järjestyksessä Tarasti, Barthes, Broms, Eco, Lotman, Salosaari, Morris ja Propp. Tarasti kuvaakin kuinka hän saapuessaan Pariisiin v. 1973 opiskelemaan strukturalismia tapasi ensimmäisen kerran palvotun oppi-isänsä Lévi-Straussin: ”Muistan vielä sen hurmioituneen, huumaaavan tunteen, jonka vallassa poistuin täältä vastaanotolta: olin tavannut suuren oppi-isäni, jota kaikista maailman tiedemiehistä pidin ehdottomasti suurimmassa arvossa (mistä arviosta minun ei ole myöhemminkään tarvinnut luopua)”. (s. 43). Näin siis Tarasti kirjoittaa alunperin 1990 Suomen antropologi-lehdessä ilmestyneessä artikkelissaan.

Voidaan sanoa, että poststruktuurilismi edustaa juuri ”yhteiskunnallisesti kontaminoitunutta, likaantunutta” vaihetta de Saussuren jälkeisessä perinteessä. Tarasti sen sijaan näyttää olevan leimallisesti strukturalisti. Useissa kohdin Tarasti kieltää strukturalismin ja poststruktuuril-

min välisen katkoksen olemassaolon ja hän näkee Derridan, Foucault’n ja Lacanin vain strukturalismin perinteen jatkajina. ”Jacques Derridan dekonstruktionismi on katsottava tällaiseksi strukturalistisen semiotiikan jatkeeksi, jonka kannattajat useissa maissa unohtavat, ettei tätä suuntausta oikeastaan lainkaan voi ymmärtää ilman edelläkävyyä semiotiikan opintoja” (s. 34). Tämä on tietysti totta, mutta yhtä hyvin voitaisiin sanoa ”ilman edelläkävyyä fenomenologian opintoja” tai ”ilman edelläkävyyä Hegel-opintoja”. Derridan näkeminen pelkässä ”jatkoksen” suhteessa strukturalistiseen semiotiikkaan on myös tiedepoliittista retoriikkaa, joka pyrkii varmistamaan omien oppien ja valta-asemien säilymistä. Väärin olisi myöskin nähdä poststruktuurilistit pelkässä ”katkoksen” suhteessa traditioon. Tietenkin myös sillä, että katkos ylipäänsä tunnustetaan, on vanhaan pesäeroa tekevä ja siten poliittinen merkityksensä. Nähdäkseni onkin hedelmällisintä ymmärtää nämä ajattelijat sekä ”jatkoksen” että ”katkoksen” suhteessa perinteeseen tai perinteisiin.

Kaikenkaikkiaan nyt 1990-luvun kontekstissa Tarastin kirja ei vaikuta kovin tuoreita innovaatioita sisältävällä uusimpien osiensaakaan kohdalla. Mutta strukturalismin ja strukturalistisen semiotiikan perustiedot siinä kyllä on mainiosti ”johdatukseen” riittävällä tavalla esitettyinä.

Erkki Karvonen

Onko kansa kuvansa näköinen?

SUHONEN, Pertti. Kaksisuuntainen peili. Helsinki, Hantki ja Jää 1991. 128 s.

Kaksisuuntainen peili on keräilyharvinaisuus. Se on tyhji- en korulauseiden taiteeksi kehittyneen tiedotustutkimuksen alaan kuuluva kirja, josta saa tolkkua jopa toimittajan järjellä. Suhonen ei vaadi lukijansa olevan tohtoritasa. Hän ei siteeraa sivutulokulla Jürgen Habermasia, vaikka Habermasinkin ajatukset ovat vahvasti mukana.

Pertti Suhosen laadukkaan lyhyt gallupkritiikki sopii käsikirjaksi mielipiteiden mittauksia julkistavan toimittajan työpöydälle. Viimeiseen lukuun kootun tiiviin tarkistuslistan gallupeja käsiteltäessä muistettavista asioista voisi vaikka liittää valmisteilla oleviin uusiin Lehtimiehen